

УДК 94 "19/..."

М. В. Носенко

ПРИДНІСТРОВСЬКИЙ КОНФЛІКТ: ВИТОКИ ТА ОСНОВНІ ЕТАПИ РОЗГОРТАННЯ

У статті автор аналізує передумови виникнення придністровського конфлікту, намагається виокремити основні причини його появи та розвитку наприкінці XX – на початку XXI століття. Особлива увага звернена на історичні передумови конфлікту, його роль та значення для сусідніх держав.

Ключові слова: бессарабське питання, Придністров'я, формат переговорів «5+2».

В статье автор анализирует предпосылки возникновения приднестровского конфликта, пытается выделить основные причины его появления и развития в конце XX - начале XXI века. Особое внимание обращено на исторические предпосылки конфликта, его роль и значение для соседних государств.

Ключевые слова: бессарабский вопрос, Приднестровье, Формат переговоров «5 +2».

In this article an author analyses the background of the Transnistrian conflict, trying to distinguish the main causes of its emergence and development of the late XX - early XXI century. The special attention is given to the historical background of the conflict, its role and value for neighboring states.

Key words: Bessarabia question, Transnistria, the negotiation format "5 +2".

Постановка²⁵проблеми. Розпад СРСР і національно-державне самовизначення його суб'єктів – явище глобального історичного характеру, яке суттєво вплинуло на всю систему міжнародних відносин, розстановку сил на світовій арені. Нині тривають безпрецедентні за своєю інтенсивністю та масштабами глобальні трансформації, які безпосередньо зумовлюють розвиток країн Центральної і Східної Європи (ЦСЄ). Становлення нових держав у зазначеному регіоні супроводжується посиленням відцентрових тенденцій, що пов'язані, як правило, із взаємозалежними етнополітичними процесами. Загострення центр-периферійних відносин нерідко переростає у тривалі конфлікти, які загрожують їхній національній безпеці.

Один із них – придністровський конфлікт, який виник на сході Республіки Молдова, поблизу кордонів України. Геополітичне розташування Придністров'я перетворює його у важливий елемент системи регіональної безпеки, оскільки торкається інтересів багатьох країн. Тут зосереджені значні промислові ресурси, проходять стратегічно важливі транспортні, енергетичні та торгівельні шляхи сполучення,

які є невід'ємною складовою економічного розвитку ЦСЄ. До того ж, у Придністров'ї проживає чисельна українська громада, що зумовлює його соціокультурну близькість з Україною. Отже, існування конфлікту у зазначеному регіоні є однією з серйозних загроз як стабільності країн Східної Європи, так і національній безпеці України.

Значної уваги заслуговує і військовий аспект проблеми, оскільки збройна ескалація Придністровського конфлікту у 1992 р. спричинила появу чинників і явищ, які становили загрозу державним інтересам України. Існуюча нині ситуація "холодної війни" між Республікою Молдова і Придністров'ям, на тлі подій у Кавказькому регіоні, вказують на можливість рецидиву збройної ескалації конфлікту навіть у більш гострій формі. Тому, розробляючи концепцію врегулювання Придністровського конфлікту, варто спиратися не тільки на міжнародний, але й на власний досвід.

Дана проблема перебувала у центрі уваги багатьох істориків, серед яких згадаємо В.Д. Бочка, О.І.Ганжу, Б.І.Захарчука, які вивчали проблему формування державних кордонів України в історичній ретроспективі; Г.Н.Перепелицу та В.І.Пінцака, котрі досліджували

причини, розвиток Придністровського конфлікту та шляхи його врегулювання та ін.

Мета даної статті – проаналізувати витoki та основні етапи розгортання Придністровського конфлікту в 1990-ті – перше десятиріччя ХХІ ст..

Виклад основного матеріалу. Проблема Придністров'я, невизнаної самопроголошеної Придністровської Молдавської Республіки, яка сьогодні населена переважно українцями і росіянами, є одним із найскладніших чинників у відносинах між Україною та Молдовою. Врегулювання придністровського конфлікту, що триває ось уже понад 20 років, із внутрішньої проблеми Республіки Молдова перетворилося на міжнародну проблему, яка потребує свого розв'язання з урахуванням інтересів усіх груп населення Придністровської Молдавської Республіки.

Серед основних чинників, які спричинили виникнення конфлікту на придністровських землях наприкінці 80-х - на початку 90-х років ХХ ст., можна виокремити: історичний, економічний та ідеологічний, який включає в себе мовний і геополітичний чинники. Розглянемо зазначені фактори більш детально.

З історичної точки зору, Молдавія (молдавською - Молдова) - назва колишнього князівства, яке виникло у Південно-Східній Європі на теренах сучасних Молдови, Румунії, Північної Буковини і придунайських земель, що сьогодні належать Україні. Історично лівий берег Дністра - частина українського Поділля, яка в різні часи входила до складу Великого князівства Литовського, Речі Посполитої, Османської і Російської імперій. Ця територія, що наприкінці другого десятиліття ХХ ст. входила до складу УНР, разом з іншими українськими землями, увійшла до складу радянської України як складової частини СРСР. Бессарабія - межиріччя Пруту та Дністра, де розташована переважна частина сучасної Республіки Молдова. Ці землі, як і східна частина князівства Молдова, належали до початку ХІХ ст. Османській імперії. У 1812 р., згідно з Бухарестським мирним договором, який поклав край російсько-турецькій війні 1806-1812 рр., ця територія перейшла до складу Російської імперії [1, с.37].

У листопаді 1917 року в Бессарабії було створено державний парламентський орган під назвою "Сфатул церій" (Крайова Рада). 15 грудня 1917 р. він проголосив Бессарабію Молдавською Народною Республікою (МНР) у складі Російської федеративної демократичної республіки. Її утворення вітала Центральна Рада, що підтримувала право всіх народів Росії на автономію у межах федерації. Свої міждержавні стосунки МНР і УНР здійснювали насамперед на

основі "спільної боротьби з більшовицькою анархією на фронті і в тилу"[2, с.9]. За таких умов Центральна Рада і "Сфатул церій" навіть відклали "до кращих часів" спірне питання щодо майбутнього придунайських земель, лівобережжя Дністра і Хотинщини, заморозивши "питання територіальних претензій один до одного до установчих зборів українських і молдавських" [2, с.10].

Невдовзі керівництво УНР в бессарабському питанні, рішенням від 18 липня 1917 р. заявило, що "Україна простягається від Карпат до Кавказу" [1, с.38] і Бессарабія є її складовою. На спеціальному засіданні Центральної Ради М. Грушевський заявив, що "Бессарабія, з моменту її створення, не належала Молдові". Він зачитав текст протесту проти "анексії Бессарабії Румунією"[1, с.39].

Уряд гетьмана П.Скоропадського проводив аналогічну політику і 11 травня 1918 р. розірвав дипломатичні відносини з Румунією. Лише 26 липня 1919 р. уряд УНР погодився на приєднання Бессарабії до Румунії, оскільки хотів мати офіційний Бухарест за потенційного союзника. Відповідне рішення було передано румунському уряду. Це означало відмову України від прав на Бессарабію [1, с. 38].

Радянська влада, діючи під гаслами інтернаціоналізму, проводила політику територіальної експансії і намагалася зберегти контроль над усіма територіями, які входили до складу Російської імперії до 1917 р.

Провал радянсько-румунської конференції у Відні у 1924 р. спонукав радянську дипломатію висунути пропозицію про проведення в країні плебісциту. Уряд Румунії відмовлявся взагалі обговорювати це питання, вважаючи його остаточно вирішеним. Результати Віденської конференції змусили СРСР шукати нових підходів до розв'язання бессарабського питання. Один із них вбачався у створенні на Лівобережжі Дністра молдавської автономії у складі УСРР. Кремль вирішив поєднати "дипломатичну боротьбу за розв'язання бессарабського питання з внутрішньою національно-державною політикою щодо молдавського населення на лівому березі Дністра" [1, с. 62]. 7 березня 1924 р. Політбюро ЦК КП(б)У ухвалило постанову про утворення Молдавської Автономної Соціалістичної Радянської Республіки (МАСРР) у складі УСРР. В перспективі автономія вбачалася як плацдарм для "радянізації" всієї Бессарабії.

Вже тоді до основних проблем утворення МАСРР відносили помереженість власне молдавських поселень, що простяглися вузькою смугою через усе Придністров'я, російськими,

українськими, болгарськими та німецькими населеними пунктами, а також етнічна строкатість населення міст і містечок.

12 жовтня 1924 р. сесія ВУЦВК ухвалила постанову "Про утворення Автономної Молдавської СРР". До її складу увійшли частина Балтського округу (Рибницький, Бірзульський, Олексіївський, Ананіївський і Ставровський райони повністю і частини Крутянського, Балтського і Валегоцулівського районів) Подільської губернії і Одеського округу (Дубосарський, Григоріопольський, Тираспольський і Слободзейський райони) Одеської губернії та ряд населених пунктів Тульчинського округу Подільської губернії [3, с. 148]. У МАСРР налічувалося 582 населені пункти, де мешкало 419 238 осіб. Склад населення був багатонаціональним: молдавани - 48,7 %, українці - 34,2 %, росіяни - 7,9 %, німці - 7,9 %, євреї - 5,1 %, болгары - 1 %, поляки - 0,3 %, інші - 0,7 % [1, с. 71].

Отже, включення до складу МАСРР районів на лівому березі Дністра, де молдавське населення не становило переважної більшості, дало можливість забезпечити відповідний державний статус нової автономної республіки. Де-юре до складу радянської Молдавії включалась і Бессарабія. На засіданні Раднаркому України 11 жовтня 1924 р. було визначено кордони нового національно-державного формування.

У листопаді 1924 р. до складу МАСРР було приєднано м. Балту і Балтський округ. Але корекція кордонів тривала до 1926 р. Після ряду уточнень до складу МАСРР увійшли 11 районів Лівобережжя Дністра: Слободзейський, Тираспольський, Григоріопольський, Дубосарський, Рибницький, Кам'янський, Крутянський (Кодимський), Бірзульський (Котовський), Балтський, Ананіївський, Красноокнянський [1, с. 73].

За таких умов виникли проблеми із визначенням столиці МАСРР. У містах та селищах мешкали переважно українці та росіяни. Як можлива столиця МАСРР розглядалися Балта, Ананіїв, Тирасполь, Бірзула та Рибниця. Серед них виділявся Ананіїв, де молдавани становили 11 % населення [4, с. 148]. Оптимальним варіантом, на перший погляд, був Тирасполь, але його стратегічне розташування не давало можливості місту отримати столичний статус. Після приєднання до МАСРР м. Балти його і було проголошено столицею автономії.

До складу нової автономної республіки увійшли райони УСРР, які утворювали смугу вздовж лівого берега Дністра. Слід зазначити, що до подібного тактичного ходу більшовицька влада вдалася і в 1940 р., коли створення Карело-Фінської АРСР мало, за її задумом, стати кроком до повернення Фінляндії.

28 червня 1940 р. Бессарабія була приєднана до СРСР, і вже 2 серпня 1940 р. була утворена Молдавська РСР. До складу МРСР увійшла і частина автономної республіки, утвореної на лівому березі Дністра. Колишні райони МАСРР – Ананіївський, Балтський, Валегоцульський, Кодимський, Красноокнянський, Піщанський і Чернянський, де переважало українське населення, поверталися УРСР. Тоді ж до складу УРСР увійшла південна частина Бессарабії, серед населення якої переважали українці та росіяни. 4 листопада 1940 р. Верховна Рада Союзу РСР прийняла Указ "Про встановлення кордону між Українською Радянською Соціалістичною Республікою і Молдавською Радянською Соціалістичною Республікою" [8].

Населення придністровських територій, які відходили до Молдавської республіки, не становили переважно молдавани, що стало одним із важливих чинників виникнення придністровського конфлікту [4, с. 155].

Що стосується економічних причин виникнення проблеми Придністров'я, то логічно звернутися до аналізу економічного потенціалу регіону. Він є найбільш індустріально розвинутою частиною аграрно-індустріальної Республіки Молдова. На цій території знаходяться такі промислові центри країни, як Тирасполь, Рибниця, Дубосари і Бендери. Придністров'я в кінці 80-х років ХХ ст. було типовим, достатньо урбанізованим, високоіндустріальним регіоном. Розвинені промисловість і сільське господарство були основою його господарського комплексу. Формування галузевої структури господарства Придністров'я визначали природні умови, сприятливі для розвитку сільського господарства (м'який клімат, родючі ґрунти), яке постачало різноманітну сировину для багатогалузевої харчової промисловості.

Внаслідок швидкого індустріального розвитку промисловість Придністров'я до кінця 80-х років мала потужні засоби виробництва, характеризувалася розвинутою інфраструктурою, її основу становили майже 130 виробничих і науково-виробничих об'єднань, комбінатів і підприємств, з яких близько половини можна було віднести до великих і середніх. На експортоорієнтовані підприємства припадало близько 70 % обсягу промислового виробництва регіону [7, с. 149]. В той час Придністров'я забезпечувало основну частину експорту МРСР.

Причиною виникнення молдово-придністровського конфлікту стала й агресивна націоналістична політика керівництва Молдови, спрямована на відокремлення від Радянського Союзу і приєднання до Румунії. У серпні 1989 р. молдавський парламент прийняв ряд

законів і правових актів, намагаючись в такий спосіб реалізувати концепцію відносно Республіки Молдова, за якою румунська мова проголошувалась єдиною державною мовою Республіки Молдова, запроваджувався румунський алфавіт, державним прапором РМ став триколонор – румунський прапор. У червні 1990 р. офіційні власті Кишинєва оголосили незаконним і таким, що не має юридичної сили, Пакт "Молотова-Ріббентропа" й Акт Верховної Ради СРСР про створення Молдавської РСР в 1940 р. на основі визволеної від румун Бессарабії і Молдавської автономії у складі України, що існувала з 1924 по 1940 рр.. Тим самим юридично Молдова визнала правомірність відновлення державності на території колишньої МАССР. За таких умов, 2 вересня 1990 р., в Тирасполі, II Надзвичайний З'їзд депутатів всіх рівнів Придністров'я проголосив утворення Придністровської Молдавської Республіки.

Утворення Придністровської Молдавської РСР у складі Радянського Союзу стало своєрідним актом протидії придністровців сепаратизму керівництва Молдови, що обрало курс на вихід зі складу СРСР. З осені 1990 р. в Придністров'ї почалося формування органів влади, створення законодавчої бази республіки. У 1991 р. була прийнята конституція самопроголошеної придністровської держави.

З осені 1990 р. Кишинів здійснив спроби вирішити "придністровську проблему" силовим шляхом, що призвело до жертв серед мирного населення. 1 березня 1992 р. почалася широкомасштабна агресія Молдови проти ПМР [5, с. 209]. Протягом весни і літа в районі Дубоссар велися активні бойові дії. 19 червня 1992 р. Республіка Молдова почала заздалегідь сплановану операцію по захопленню м. Бендери, яка замислювалася як каральна акція проти мирного населення. Але "розважальної прогулянки" по Бендерам у загарбників не вийшло. Мешканці міста люто чинили опір, не дивлячись на те, що в перші години нападу в бій вступили лише дрібні розрізнені групи захисників. А 20 червня на допомогу захисникам міста вдалося прорватися придністровським підрозділам. Проте, бої і перестрілки в місті продовжувалися ще багато днів.

Величезні втрати серед особового складу військових формувань Молдови, рішуче засудження дій Республіки Молдова з боку багатьох країн, в першу чергу, Росії, змусили Кишинів шукати вихід з ситуації, що склалася. 21 липня 1992 р. в Москві президенти Б. Єльцин і М. Снегур підписали Угоду про принципи мирного врегулювання збройного конфлікту в Придністров'ї. Збройні сили сторін були розведені,

була створена Зона безпеки і затверджена Об'єднана контрольна комісія.

29 липня почалося введення в регіон миротворчого контингенту російських військ. Війна завершилася. Придністровці відстояли свій вибір ціною важких втрат: 809 загиблих, 1471 поранений, 91 зниклий без вісті. Були зруйновані 126 підприємств, частково зруйновані і розграбовані 92 підприємства, зруйновані 1812 будинків [5, с. 268]. Звірства військ Молдови стали предметом засудження з боку Міжнародного громадського трибуналу в 1993 р.

Республіка Молдова – молода держава. Важко сьогодні сказати, наскільки вона є перспективною у економічному контексті, оскільки аналіз ситуації, що склалася у зазначеному плані, приводить до невтішних висновків.

Внутрішня соціальна розробленість, застарілі технології виробництва, відсутність політичної ваги в Європі та світі, невеликі показники розвитку торгівлі – усі ці фактори згубно впливають не лише на загальний стан країни, а й створюють психологічний прес на населення. За рахунок того, що Молдова невелика, її можливо достатньо швидко реабілітувати шляхом залучення закордонних інвестицій. Але для того, щоб зацікавити інвесторів, передусім необхідно вирішити низку політичних та соціальних питань. В першу чергу, Кишинєву слід визначитися зі зовнішньополітичними орієнтирами. Якщо раніше національна ідея переживалася з тісним та плідним співробітництвом із Румунією, то зараз Молдова шукає підтримки на сході. Україна та Росія сьогодні намагаються виконувати роль "старших сестер" по відношенню до Республіки Молдови, тому у найближчому майбутньому доля країни буде багато в чому залежати від позиції цих двох держав.

Оцінюючи сьогоднішню ситуацію щодо врегулювання Придністровського конфлікту, слід зазначити, що офіційні переговори з врегулювання конфлікту на Дністрі були припинені в 2006 р.. Згодом відбулося кілька консультацій.

Так, на вересневій зустрічі 2011 р. в Москві, було вирішено відновити офіційні переговори у форматі «5+2» за участю представників сторін конфлікту (Республіка Молдова і Придністров'я), посередників (Україна, Росія, ОБСЄ) та спостерігачів (США і ЄС). Сторони домовилися про поновлення офіційної роботи Постійної наради з політичних питань у рамках переговорного процесу з придністровського врегулювання в існуючому форматі «5+2».

Формат переговорів «5+2» щодо врегулювання придністровського конфлікту повинен бути перетворений в «формат 7». Таку заяву

зробив прем'єр-міністр РМ Влад Філат для радіостанції РФІ Румунія. Він зазначив, що це - думка Кишинєва і розглянути питання необхідно найближчим часом.

"Це єдино ефективний і дієвий формат. У нас є думка, про яку ми неодноразово заявляли, що цей формат потрібно перетворити на «формат 7» і надати Євросоюзу та США статус повноправних учасників, а не спостерігачів", - заявив прем'єр-міністр [9].

Поновлення офіційного переговорного процесу з придністровського врегулювання зміцнює існуючу позитивну динаміку та створює необхідні передумови для прогресу у вирішенні придністровської проблеми. Високо оцінюючи досягнення консенсусу серед усіх учасників зустрічі, можна сподіватися, що продемонстрований сторонами конструктивний підхід і надалі працюватиме на остаточне вирішення придністровської проблеми, зміцнення регіональної стабільності і європейської безпеки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Боєчко В. Д. Кордони України: історична ретроспектива та сучасний стан / В.Д.Боєчко, О.І.Ганжа, Б.І.Захарчук - К.: Основи, 1994. - 168 с.
2. Боєчко В. Д. Формування державних кордонів України, 1917–1940 рр. / В.Д.Боєчко, О.І.Ганжа, Б.І.Захарчук. – К.: Ін-т історії АН УРСР, 1991. – 34 с.
3. Бомешко Б. Г. Экономика Приднестровья 40-80-е годы XX века / Б.Г.Бомешко // Молдавское научное обозрение.- 2002.- № 1. – С. 134 – 153.
4. Галущенко О. С. Этнический состав населения Молдавской АССР (1924-1940) / О.С.Галущенко // Молдавское научное обозрение.- 2002.- № 1. - С. 145-167.
5. Перепелица Г. Н. Конфликт в Приднестровье: причины, прогноз развития и проблемы урегулирования / Г. Н. Перепелица - К., Стило, 2001. – 360 с.
6. Пінцак В. І. Придністровський конфлікт як фактор ускладнення транскордонних відносин України / В.І.Пінцак // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Вип. 12. Рівне: РДГУ. – 2008. – С. 207-209.
7. Тимуш А. И. Экономика Молдавской ССР: динамика роста и резервы интенсификации. / Андрей Иванович Тимуш - Кишинев, 1987. - 365 с.
8. Указ от 4 ноября 1940 года Об установлении границы между Украинской Советской Социалистической Республикой и Молдавской Советской Социалистической Республикой. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: // www.gvizdivtsi.org.ua/встановлення-кордонів-урср-у-1940-р/
9. Формула Филата: Формат переговоров "5+2" должен быть преобразован в "формат 7" – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: // www.newsru.md/articles/view.nr?id=3464